

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 36 (16098) ◊ 1999 чылдың май 27, четверг ◊ Ат салган шагы ◊ Садар өртээ 1 рубль 50 коп. 21.15

ПРЕЗИДЕНТИНИН АЖЫЛ-АЛБАНЫ

ЧОНУ ДЭЭШ САГЫШ ЧОВААШКЫН

ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржактың Барыин-Хемчик кожуунга май 20-21 хүннеринде ажил-албан кылып чоранынын түңнелдерин үндүргөн актия хуралы Кызыл-Мажалыкка болуп эрткен. Оон ажылынга ТР-ниң Чазак кежигүнери, сайтар Б. К. Күдөрк, Н. О. Даңзы, комитет даргазы Б. Д. Байроок болгаш республиканың чамдык яамаларынын оралакчы сойыттары, ведомстволар удурткучулары, кожуун, сумулар чагыргаларынын харыс салгалы ажылдакчылары, өскелер-даа киришкен.

Кожуун чагыргазынын даргазынын оралакчылары боттарынын удуртп турары улус ажил-агынын адырларын байдалдын дугайында дыңнадыгларны баштай кылган. Кышкы одалга сезону, мал кыштаглаашкыны кожуунга чогумчалыг эрткен. Чамдык көдээ ажил-агы кооперативтеринин, чонун мал чудаан, элээн чидиргилг болган. Эйт комбинидин ажил-агы сайгарлыкчы кижилер хуужудуп алган соонда ажил-чорудулгазын эгелээн, ында чеден аяк ажилын хаара туттунган. Кызыл-Мажалыктын № 2 школазынын интерналы эде кылар. Аксы-Барлыкка спорт залын, Эрги-Барлык школазын тудар ажилдар акаа чогундан шийтпирлеттин мээни. Аянгаты, Аксы-Барлык-биле телефон харылаа дык ур үенин дургузууда кылдырмаан. Рыноктун берге үезинде чонун социал камгалалын күштелдирер хемчеглерни кожуун, сумулар чагыргалары ап турза-даа, четпестер хой болуп артыпшаан. Малу чок, чедимес өгбүдөлөр эвээш эвес. Чүгле Кызыл-Мажалык суурда 217 чедимес амдыралдыг өг-бүле бар. Арагалаашкын непертенгей хевээр, "адрестернин" саны кызырлабаан. Кемхерек үүдегишкенини, оорлар чорук хой болуп артыпшаан. Орта уду демисел ам-даа шынгыраваан. Часкы хову ажилдарына белеткедди кошкак чоруткан, техника, үрезин, кывар-чаар материалдар чедипшес. Допчузу-биле кожуунун ниити байдалы мындыг. Президентинин даалгазын езугаар кожуунга сургакчалал келген яамалар болгаш ведомстволар удурткучулары дыңнадыгларны кылган. Кадык камгалал яаманын сайды Б. К. Күдөрк, оон оралакчызы Т. М.Н. Ондар, яаманын ажилдакчызы Л. С. Эрдынева олар өс алгаш, кожуунун эмнедгелеринин ажил-чорудулгазын анализти берген. Кандыг-даа бергелер турза, кожуунун эмнедгел ажилдакчылары чонун, ие-чаштын каддын камгалаар дээш чүткүлдүг ажилдап турарын демдеглээннер. Кызыл-Мажалыктын уруглар эмнедгелеринин бажыны таарымча чок, эмнер аймаа, транспорт чедишпес, чонун хораары хой, өзүлде шоолу эвес, ие-чаштарже сагыш салышкын кошкак болгаш өске-даа четпестерин дугайында чугаалааннар. ТР-нин Одаар чүдүл, энергетика болгаш транспорт яаманын сайды Н. О. Даңзы Кызыл-Мажалык суурнун кудумчуларын электрижидеринче, Аксы-Барлык, Дөң-Терезин суурларже электри шугумун киреринге хамаарышкан чугааны кылган. Республиканын Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яаманын сайдынын оралакчылары О. К. Дамдын, Ч. С. Монгуш ажил чоктары ажилга тургузар, чонун социал камгалалын күштелдирер талазы-биле хемчеглеринде, ында четпестерни эдер дээш чүчү кылып турарына доктааган. Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржакка өс берген. Делегейге, чуртта, республикада политиктиг, социал-экономиктиг байдалдын дугайында чыылганнарга чуга-

лап берген. Россия Федерациязынын Чазанын удурткучулары, Чазак даргазында С. Степанов томуйлаткан. Тыва Республиканың Чазамунда ажилдап турган Россиянын Чазанын удурткучулары-биле дугурушкан, Тыванын социал-экономиктиг хөгжүлдүзүнүн программанын база сан-хөөзүнге хамаарышкан айтырыгын Россия Федерациязынын Чазак хуралына чугаалажырын чедип алган турган. Ол күштүг болуп хевээр артык, анаа белеткедди хынамчалыг чорудуп турар. Акша-көпөк ховар-даа болза, ТР-нин Чазак социал-экономиктиг айтырыгларын чогумчалыг шийтпирлээрин хемчеглерин ап келгенден республиканың байдал чүгээр. Бюджетте организациаларнын ажилдакчыларынын шалыны, өскүсүрге, уругларга пособиелерин, студентилерге стипендияларын хире-шаа-биле берип келген. Пенсия төлээри үзүктелишкын чок. Кризистин, рыноктуң таварыштырган бергелерин, ажил эртери-биле чурттакчы чонун социал камгалалын күштелдиреринче уланган хемчеглерин хун-бүрү ап турарын Президент чугаалаан. ТР-ниң Чазак Отчедунда болгаш Президентинин Айткылында 1998 чылда кылган ажилдарын, четпестерни моон сонгааргы сурулгаларын тодаргай айткан. Ону амдыралда ботандырар дээш Чазак, кожууннар, хоорайлар, суурлар, сумулар чагыргалары ажилдап турар. Чүү кылдынганыл база кылып турарыл бо дугайында Шериг-оол Дизи-киннери-биле улам быжылар. Кызылда ийн дугарлыгы школа бо кыжын ийнүш удаа улус өөредилге черинин каш дакыр хыналдазын эрткен. Ол хыналдаларын түңнелдинде өөреникчилерге ханы билгилер бээринин байлак дуржулгалыг школазы кылдыр санаткан. Бо школаны башкылар улусчу чаңчылдарнын школазы болдурган. Дужаалда шылгалдаже кирерлерин аттарын алаан. Кымар кирерин улус четкинир диннаан. Суртенчида, девилденчида-даа Чүс чыгы уруглар, оолдардан үш кижини шылгалдаже кирбээнин база дыңнатты. Сагышка берге-ле болду. Кезек када тын тынмай турганнар база турду. Бо байырлаада эн-не суртенчи үе ынчаар эртти. Сөөлгү конганы бирги класска Иргит Темир кыңгырадыр чая берди. **Охемчик ОНДАР.**

ЧЫЛЫГ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак чоокта чаа япон хуреш сумога Москванын ажык бири чери дээш маргылдаага чедипшикнин хурешче чонга келген Чаан моге Аяс Монгуш биле анык спортчу Каң-Демир Кууларга аалчылар уткуур өрзелинге чылыг хүлээп алышкыны тургускан. Ужуражышкына кирилдестү делегациянын баштыны ТР-нин Курспорт комитетинин даргазы Сергей Ооржакка берген. Ол чуртун төү—Москвага болган ажык чемпионатка тыва мөгелер бир алдын, ийн хүлер медальдары чаалап албышаан, ол-ла чергенин кубоктары-биле шаңнатканын дыңнаткаш, оларны шуптузун Президент Ш. Ооржакка көргүскөн. Бот-боттарынын аразында билчишкынни чылыг байдалына эрткен найралдыг кыска чуугаалажышкына япон сумога бир дугаар тыва чемпион Аяс Монгушка, Каң-Демир Кууларга ТР-ниң Президентизи сагыш-сеткилдик ханызындан изиг байыр чедирип, сумо хурешти тус черге кандыг янзылыг оруктар-биле хөгжүдеринин айтырыгларын тодаргай доктаап, Россияга, Европада, делегейге төрээ Тыванын спортчу ат-алдарын туруштуг камгалаарына боттуг ажилдарын кылырын эргежок чугулазын айткан. Бистин Президентивис ужуражышкыны түңнел чуугаалап ора, бодунун колун үжүүн салган суй-белектерин А. Монгуш биле К.Д. Кууларга тывышкан. **Чаан-оол АРБАК**

Культура амдыралы

"Үстүү-Хүрээ-99"

"Майтрей" Хүрээде Даа-лама эргелели Чаан-Хемчик кожуун чагыргазы-биле кады Тыва Республиканың Культура болгаш кино яамызы база Күрүмениң "Тыва" фестивалы эрттир турарынын кол сорулгазы—чурттакчы чонун, илангыя аныктарнын кичээнгейин республикага буддизмни хөгжүдеринче хаара тудары болаш Чаанын Устүү-Хүрээ дуганын катап тургузарынче уланган. Бо фестиваль ачы-буян сорулгалыг эртер. Концерттерден болгаш деткиччилерден кирген бүгү ооругла Устүү-Хүрээ дуганын катап тургузарынче кирер. Манаа Тыванын шупту хөгжүмүдери көрүп болуш. Фестивальга киржир күзелин 50 ажы коллективтер илереткен. Оларнын аразында чүгле республикага эвес, харын-даа даштык чурттарда безин ады билдингир апарганнар болгаш чаа-ла ойнап эгелеп чоруур аныктар база бар. "Үстүү-Хүрээ-99" аттыг 1-ги республика чергелиг арыг хөгжүм фестивалына улустун аас чогаалыга үндөйлөтүнген "Чиргилчин", "Тыва", "Эртинелиг Тыва" ансамблдерин, "Арбай-хоор", "Интернат", "Уер", "Адепт-Хорс", "Биосинтез" бөлүктөрүн, Альберт Кувезин—"Ятка" бөлүкү база делегейнин эң дээрэ 5 гитаристеринин санынче кирип турар Александр Чавычкы болгаш оонда өскелерни көөр аргалыг болуп силер. Ол шыкшас фестивальче РФ-тин Онза байдалдар болгаш амыл-халаптар уруктурун чийлээр талазы-биле яаманын сайды С. К. Шойгу, ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак, ТР-ниң Дээди Хуралынын Даргазы Ш. В. Кара-оол, Далай-ламанын Россияга төлээзи Геше Джампа Тинлей, Тыванын, Моолдун, Бурятиянын Камбы ламалары дээш оондаа хой хүндүгү аалчыларын чалаан. **Бистин корр.**

Конкурс

"Саян дагларының аялгалары"

Россия Федерациязынын Культура яамызы, Тыва Республиканың Культура яамызы, С. Пюрбө оттыг республиканың Улусчу чогаалыга тову, Тыва Республиканың Аныктар херектеринин талазы-биле күрүне комитети, Күрүмениң "Тыва" телерадиокомпаниясы Аныктар программаларынын болаш Афганистаннын хоочуннар фондору-биле демнежи "Саян дагларының аялгалары" деп эстрада ырыларынын 1-ги делегей чергелиг конкурзун эрттирп турар. Конкурстун баштайгы ээлчээ девискээрлер аайы-биле чер-черлерге болулап каалкан. Ийги ээлчег июнь 1-де Кызыл хоорайга "Хову-Аксы-99" деп республика чергелиг конкурсче шийдеги кылдыр эртер. Ушкү ээлчег июнь 11-13 хүннеринде Хову-Аксыга уламчылап, а түңнел дөркү ээлчег Кызыл хоорайга июнь 24-27 хүннеринде болур. 1-ги делегей чергелиг эстрада ырыларынын "Саян дагларының аялгалары" конкурска "Хову-Аксы-91-99" хүннеринде Хову-Аксыга уламчылап, а түңнел дөркү ээлчег Кызыл хоорайга июнь 24-27 хүннеринде болур. 1-ги делегей чергелиг эстрада ырыларынын "Саян дагларының аялгалары" конкурска "Хову-Аксы-91-99" конкурстарнын тилекчилери база киржир. Бо конкурстун бир онзагайы—анаа Мурнуу Кореяда, Япониядан, Кыдаттан, Турциядан, Моолдан болгаш ХКД чурттарындан база Россиянын составында республикалар база девискээрлерден төлээлер кээп киржир. Оларже чалаалгаларын чоруткан. Конкурск деткиччилерни база идеякелгир киржирини организастыг комитет дыңнадып турар. **Бистин корр.**

ПЕНСЯЖЕ ҮНЕРЛЕР БОДАНЫПАР!

"Красноярский" деп күрүнеге хамаарышпас Пенсия фондузундан солун медээ алдывс. Күрүнеге хамаарышпас Пенсия фондузу (КПФ) бо чылдын бири кварталында фондузун бүгү кыргызчилеринге 30 хун немелде акшаны шилчиктендир. Бистин чоңуэс кырып-назылаач, күрүнеги Пенсия фондузунче бүгү назында акшазын шилчидип турза-даа, хамаатыларын пенсия хемчээли чыккы бооп артыпшаан. Бөгүн, келир үдеги чуртталгазын бооп чоруур кижилер боттарынын келир үдеги амдыралын магадылар арга бар. Ол дээрже күрүнеге хамаарышпас Пенсия фондузун деп. Пенсияже үнер чыгаан кижилер бүрүзү күрүнеге хамаарышпас Пенсия фондузунга дүрген кирген тумуна, оон пенсиязы улуг болурун утпаңар! Оон ажык улуг чынып алган акшанын хуузу-биле катый хары уга ап болур силер "Кызыл-дустай" берзинерге, чыгган акшаны уруг-дарынарга, төрелдеринерге, чок кижилеринерге артырып, чагып кылып боор силер. "Красноярский" деп КПФ эрткен чылдын декабрада 5 харлаан. Бодунун ажил-чорудулгазынын түңнелдеринин талазы-биле күрүнеге хамаарышпас фондулар аразында бири чери ээлээн. Тыва Республикада бо фондузун киржикчилери 100 ажык, оларнын саны улам өзүп турар. **Бистин корр.**

Сөөлгү шакта

РФ-тин Чазаның Даргазы С. Степанин чаа азыктар тургузарынын айтырын бөгүн үзе шийтпирлээр. Журналистерге С. Степанинин дыңнатканын езугаар алдыга, Россиянын кол-кол яамаларынын эрги сайыттары коллуунда хевээр артары илерээн. ынчалза-даа Чазак Даргазынын бири оралакчызын мурунда Сан-хөө яаманын сайды турган М. Задорновту томуйлаары билдине берген. Чазак Даргазы журналистеринин айтырыгларына харылап турар, Россиянын амгы үеде мурнады шийтпирлээр кол сорулгалы болза, даштык күрүнелерин мурнуна социал хүлээлгелерин күүсүдери болур деп дыңнаткан. Ол шыкшас шериг болгаш эрге-хоойлу камгалаар органнада пенсионерлеринин айтырын үзе шийтпирлээр сурулгалы РФ-тин Президентизи Б. Ельцин Чазактын мурнуна салган деп ол дыңнаткан. Чечен Республикада дерзин идеягеттер бажын көүдүрерин оралдажып эгелээн. Эрге-хоойлу камгалаар тускай албанын дыңнатканын езугаар алдыга, ындыг бөлүктөр чуртта байдалды баксырадыр-биле чызылдырышкынын чорудары планнап турары илерээн. Анаа удур хемчеглерин ап турар. РФ-тин Президентизи Б. Ельцинин Чарлыын езугаар Забайкальнин девискээр аайы-биле федералдык кызыгаар албанынын 29 ажилдакчынын орденнер, медальдар-биле шаңнаан. Ыдыктыг кызыгаарын камгалакчылары (оолар 4000 км узун кызыгаарны камгаллап турар) бо чылдын дөрт айларында кызыгаар чуруму хажыткан 206 кижини туткан, олардан хавырган контрабанда бараанынын үнези 3 млн. рубль ажык болган. Владивостокта бензин өртээ 7 хуу эскер, моон сонгаар 40 хуу чедип өзүп болурун Приморьениң чагырга чери дыңнаткан. **(ПАРЛАГА МЕДЭЭЛЕРИНДЕН.)**

САГЛАҢ ЧАРАШ ЧОДУРАА-ПА!

Тыванын төөгүзүнде кирген, улус ажил-агынын хой санныг кадрларны чеден ажык чылдарда белеткеп келген деп чоругаарал-биле адап, демдегелер болуп Кызылда ийн дугаар ортумак школа бо чылдын сөөлгү өөредилге конгазын кагарынын байырлалын эгеледи. Кызыл болгаш хүрензимээр чаактарлыг, саглан чаштарлыг уруглар чараштыр кеттинген. Олар чыккаалыптылар. Часкы чалы сеткилдери хөгжүм хөгледип тур. Кудай дээр-даа аяас, чыркы магадыл-ла! Чылды өттүр сургуулап өөрөнгөш, часкы чечек чаштары дег, чараш хөгүл чаштар, элээди оолдар, уруглар хүлүмзүрүүн, каш дакыр өөрүшкүзүн мында чыылган ада-илерге, төрелдерге шаңнап турду. Ук школанын директору, Тыва Республиканын Күш-ажылчы шылгалары дээш" медальдын эдилекчизи Тамара Григорьевна Ондар баштадыр шупту чедип кээрге, алаач черинин айыраң-каас чечээ-ле. Школачы уругларны көөрге, бо частын саглан чодурааларынын четчил үнген чечектери-ле! Школа дугайында уран ырынын сестери янзы-бүрү өннерлиг шуруларнын дизи дег, кыңгырткынып үнүп турда, ол-ла школанын анык башкыларынын бирээзи, директорунун оралакчызы Вера Делгеровна Наксылдын чарлаан үнү дыңналды. Ол директорга, өөредилге эргелекчизи Зинаида Родионова Бахаевага, Тыванын алдарлыг малчыны, чогаалчы Алаш Иргит кырган-авага, школачы доозукчуларга, бичилерге сөстү берип башкарган. Бо 1999 чылда он бириг класскы доозуп үнерлер школа эжинден шуужуп кел чорур. Он бир чылдын дургузунда өөрөнгөш, ам кээп доозуп үнерге, солун болгаш хөгүл болбайн. Чүс ажык кижилеринин алырлар. Оларнын аразындан кандыг эртемденер, шинчилекчилер, инженерлер, технологтар үнерин бүдү билир бурган эвес, баш бурунгаар сөглээри берге-ле. Ынчалза-даа бо школанын шаанда баштайгы доозукчулары чогаалчы Монгуш Кенин-Лопсан, эртемден Юрий Аранчын дег шинчилекчи, чогаалчы талантылыглар үнер-даа чадавас. Боларнын аразында келир үенин президентизидээ, октаргайны эргий ужуп, шинчилээрлер-даа бар чыгы-ла Чүге дие, бо школа Тыванын баштайгы президентизин эртембилгинин теренинче эжиндилер кириген-не болгай. Ол чоругааралды бо школа моон сонгааргы чедипши-

СӨӨЛГҮ КОНГА

Тыва Республиканың Кызыл Крест ниитилели 1999 чылдын май 20-ден эгелээш, октябрь 20-ге чедир үеде Балканнарда чепсектиг месидежишкынден дескенерге болгаш өлүмчидимге таварышканнарга дузаламчы көргүзөр материалдык болгаш сан-хөө хөрөнгелерин чыр талазы-биле гуманитарлыг ажилды чорудуп турар. Бистин организацияыс болза Чазакка хамаарышпас, юридиктиг албан черлеринин болгаш хамаатыларын тускайлап бот-башкарныгалыг хой-ниити каттыжышкыны болур, оон сорулгазы—гуманизмни идеяларын херек кырынга хөгжүдери, шийтпирлээри, хамаатыларын эргелерин болгаш дүрүм езугаар эрге-ажыктарын камгалаары, күрүне эрге-чагыргазына болгаш чер-черден бот-башкарнылга органына дуза кадары. Устав езугаар бириг сорулгазы—чепсектиг месидежишкыннер болгаш онза байдалдар үезинде (үер-

Дузаламчыдан көргүзээлиңер ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БҮГҮ ЧОНУНГА КЫЙГЫРЫГ

Тыва Республиканың Кызыл Крест ниитилели "97-98 чылдарнын кыжы" деп программага дүштүр 2,5 млн. рубльдин идик-хептерин болгаш продуктуларын гуманитарлыг дузаламчы кылдыр берген. Германиянын болгаш Американын Кызыл Крест ниитилелдеринден кээр дузаламчыны манап турар биз. Бир эвес Югославиянын Кызыл Крест ниитилелинде дузалавас болзувуса, Кызыл Крестин болгаш Кызыл чартык Айнын өске национал ниитилелдери биске дузаламчы көргүскөн апар. Ынчангаш Тыва Республиканын Кызыл Крест ниитилелинге кым, чүнү-биле шыдаарып, дуза көргүзерин диледивс. Кызыл Крест ниитилели ИИН 1701024072, р/сч 40703810200000210000, БИК 049304729 кор/сч 3010181060000000729 Тыва кредит Кызыл хоорай Балканнарда чепсектиг месидежишкыннерге таварышканарга. Бистин адресивис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 34, хоорай чагыргазы, 2-ги каат, 205 өрээл, телуфон 3-68-05 СИЛЕРНИН ДУЗАНАРГА ИДЕГЕП АРТТЫВИС ТР-ниң Кызыл Крест ниитилелин удуртулгазы.

